

Југословенска народна агонија – улога Југословенске народне армије

Доц. др *Мирослав Младеновић*, пуковник*

(Мирослав Хаџић, *The Yugoslav people's agony The role of the Yugoslav People's Army*, Ashgate Publishing Limited, England)

Тада ће се многи саблазнити и један другога издати и мрзеће један на другога; и појавиће се многи лажни пророци и завешће многе; и због многог безакоња охладнеће љубав многих. А ко истраје до краја, тај ће бити спасен.

(Јеванђеље по Матеју, 24. 10 – 13)

Књига проф. др Мирослава Хаџића *The Yugoslav People's Agony The role of the Yugoslav People's Army*, једна је од бројних хроника насталих у тежњи да се спозна суштина узрока крваве демонтаже Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ). Наиме, многи аутори, различитог стручног и идеолошког усмерења, покушавали су да дају свој суд и докуче истину о предисторији и самом чину њеног трагичног краја. Међутим, за разлику од већине других писаца, Хаџић југословенску драму посматра интердисциплинарно, сагледавајући њену економску, политичку, културолошку, етничку и друге димензије. Посебан квалитет је целовито тумачење и успешно приказивање улоге армије, која је, с једне стране, највећи носилац државне физичке силе, а са друге стране, институција с посебном унутрашњом структуром и изузетно значајном позицијом у друштву. Према аутору, југословенске оружане снаге, као ударни део „митске и идеолошке тријаде Револуција – Партија – Армија“, покушале су да чувају превазиђене вредности и онда када је свима било јасно да су оне изгубиле, чак и најмању, кохезиону снагу.

Књига садржи девет поглавља, сврстаних у три одвојена дела повезана темом и временом: „*The Army's Road to War* („Армијски пут у рат“), „*The JNA's Warfare balance*“ („Баланс ЈНА“) и „*Changing without change* („Мењање без промена“). На почетку је дат релативно дуг и свеобухватан увод. Студија се завршава компетентним закључком и

* Аутор ради у Министарству одбране Војске СЦГ и наставник је у Војној академији.

респективним списком литературе, који додатно говори о озбиљности и стручној утемељености презентоване материје.

Анализа интерактивне везе између друштва и армије посебан је квалитет овог дела. Управо такав приступ доприноси његовом издвајању из мноштва радова о кризи и распаду СФРЈ. Анализом улоге ЈНА обухваћена је и она финија, унутрашња димензија којом се разоткривају процедура и систем делатности војних вођа предузиманих ради подвргавања ширих армијских слојева. Уздижући принципе тоталитаризма до највиших висина, војни врх је, скоро идеално, применио орвеловски принцип интегративне снаге спољашњег непријатеља, јер се показало да је то најсигурнији начин да се људско стадо слепо усмерава у жељеном правцу.

Аутор на почетку даје социолошку анализу (растакања) југословенског друштва крајем осамдесетих година 20. века, када је криза његовог идентитета ушла у завршну фазу. Блокада конституционалног система и дезинтеграција Савеза комуниста Југославије (СКЈ) охрабрила је армијске вође да се директно укључе у постојеће политичке процесе. Познато је да припадници оружаних снага често себе и своју организацију генерално сматрају институцијом „изнад“ политике и будући да гарантују безбедност и интегритет државе, изграђују свест о најчистијем репрезентовању основних националних интереса. Полазећи од схватања да је основна функција војске одбрана општедруштвених и државних вредности, њени припадници сматрају природним да су они и најспособнији и најпозванији да их дефинишу. У екстремним случајевима такав приступ може да доведе до узурпације права на заштиту основних националних вредности, као и до глорификације принципа јединства државе, што може да се заврши милитаризацијом друштва, интервенцијом војске у политички живот или распадом и војске и државе. У вези с тим, полазећи од задатака ЈНА, међу којима је и одбрана интереса „радних људи и грађана“, армијске вође су тражиле од Председништва СФРЈ – и наравно добиле – покриће за своје политичке активности. Основна карактеристика њихових делатности у то време, учава аутор, биле су закаснеле реакције, јер су се трудили да се понашају у складу са законом у систему који је већ био дубоко дерегулисан.

У оквиру анализе улоге армијских званичника у југословенској кризи, Хацић компарира њихово деловање и деловање републичких и савезних званичника. Кључни тренуци свих активности посматрани су кроз три основна периода:

– мај 1988 – 20. јануар 1990, који започиње прокламацијом „три реформе“ на Првој конференцији СКЈ, а завршава се конгресом на којем је дезинтегрисан СКЈ (14. конгрес СКЈ);

– јануар 1990 – јануар 1991, који је започет самораспуштањем Партије, а завршио се декретом Председништва СФРЈ о разорувању парамилитарних формација;

– јануар 1991 – мај 1992, који је започет припремама за рат, наста-вљен ратом и завршен преименовањем ЈНА у Војску Југославије.

Посебно је значајна веома успела комплексна анализа везана за први разматрани период, у којем армија, услед идеолошких заблуда, није успела да спозна суштину стварности и процесе који се око ње дешавају. Стварност тог периода нису дефинисали они који су је нај-боље познавали, већ они који су њоме владали. Стога су владајуће де-финиције, иако гносеолошки безвредне, биле психолошки надмоћне. Обликовање и прошлости и садашњости одвијало се према специ-фичним партикуларним потребама. На тај начин, разбијање Југосла-вије било је резултат добро припреманих активности, које нису могли (желели) да виде само припадници комунистичке олигархије, не-спремни да се одрекну власти. Тако је, наглашава Хацић, „рат (је) исто тако био продукт њиховог одбијања да укључе главне потпоре других идеологија, програма и интереса у процес решавања кризе“.

Без обзира на специфичности југословенског друштва у односу на друге социјалистичке системе (самоуправљање, друштвена својна, делегатски систем), оно је, због недостатка капацитета и инстру-мената за мирно решавање кризе, ипак показало да је суштински ауторитарно.

Веома је сликовито приказан економски и политички амбијент у којем је деловала ЈНА, као и укупан процес конфедерализације др-жаве, изражен преваходно кроз односе три „кључне“ републике: Словеније, Хрватске и Србије. Јачање политичких и етничких кон-фликтата, због различитог прихватања уставних промена, условило је бројне националистичке кампање, поремећај економских односа и почетне облике плурализације политичке, идеолошке и духовне сфе-ре. Значајну улогу у развијању несигурности и атмосфере страха има-ли су медији, који су иницирали својеврсан медијски рат и форсирали бројна, опречна гледишта за решавање насталих проблема.

Аутор наводи три преовлађујућа, али различита приступа кризи који су се искристалисали у оквиру руководстава СКЈ, као представ-ника главних политичких субјеката земље. *Конзервативни приступ* који је изражаван захтевом и схватањем да Југославија мора да буде социјалистичка и модерна федерација или се неће одржати. *Реформ-ски приступ* који је подразумевао могућност реорганизације друштва и државе, и *радикални приступ* (слично као и конзервативни), који је био изражен у форми „или–или“: или ће социјализам и Југославија престати да постоје, или етничке групе никада неће моћи да остваре жељени суверенитет. Различита схватања ширила су се даље од тих основних приступа: групе аморфног социјалног и политичког састава,

федерални конзервативци, републички конзервативци, и други. Из оквира те конфузије издвојили су се само српски комунистички лидери, који су, руковођени жељом за моћи, водили битку за Југославију на специфичан начин, са антиреформске платформе. Управо тај, антиреформски приступ неизбежно је био близак конзервативним и националистичким снагама, јер су се, ради очувања сопствене позиције, комунистички конзервативци усредсредили на очување моћи у републикама. Видећи у томе своју велику прилику, националистичке снаге су здружено подржале комунисте у рушењу земље. Сваки од тих приступа, у основи, имао је за циљ очување позиције његових креатора. Моћ је, у суштини, постала циљ, а не средство. „Не успоставља се диктатура да би се сачувала револуција“, – упозоравао је Џорџ Орвел у својој знаменитој 1984, „него се подиже револуција да би се успоставила диктатура“.

Посебну вредност у анализи распада СФРЈ чини сагледавање улоге ЈНА у тим процесима. Оружана сила, као део државног механизма, неизоставно има значајну улогу у свим фазама његовог функционисања, али је она посебно наглашена у периодима друштвених криза. Упркос непрестаним идеолошким позивањима на конституционализам, јавност и демократију, ниједан режим не остаје на власти тако што се заснива само на политичком легитимитету или административној ефикасности. Целокупан систем управљања друштвом подупрт је, поред осталог, и применом, мање или више, снага принуде. Стога, ко жели да разуме југословенску историју, наглашава аутор, то неће моћи да учини без разумевања историје њених војски. Чини се да је тај став посебно актуелан када је реч о улози ЈНА, која је била много више од обичне војске јер је „створена од партије у име револуције“ и остала да јој служи до самог краја. Таква, идеолошка армија кројила је и себе и стварност према својим мерилима и, фактички, живела паралелно са стварношћу. Суочавање са реалним животом било је поражавајуће и за друштво и за армију: нити је друштво било такво каквим га је замишљала армија, нити је армија била таква како је саму себе представљала и како је друштво замишљало. Велика љубав између армије и друштва брзо се преобратила у мржњу. Икона се сломила и верници су се претворили у јеретике“. Вођени инстинктом самоодржања и самообмањивањем, људи су почели да процењују армију према новим критеријумима и измењеним околностима. Тако је она бивала југо-комунистичка, србо-комунистичка, окупациона, србо-четничка, српска итд. Све до самог краја, сви су је осуђивали и нико није био задовољан њоме. У суштини, стварност је била та са којом нико није жело да се суочи, па је радије тумачио друге. Грубо је у пракси потврђена теоријска поставка да идеологија нема истину као оружје, па је изненадна појава истине била веома болна. „Људи нису могли да прихвате да је ЈНА била њихов продукт, а

армија није могла да разуме да су они који су пуцали на њу били део онога што се називало народом“. У општем метежу који је настао једини прави губитници били су обични грађани. Сви други били су „победници“, мада нико није имао снаге (ни разлога) да прославља тријумф.

Аутор наводи да је за потпуније истраживање улоге ЈНА у рату неопходно да се размотре следеће чињенице:

– Упркос томе што је уставном позицијом и задацима обавезивана да сачува другу Југославију и њене становнике по сваку цену, ЈНА постала је један од деструктивних учесника у кризи и рату. Њена кривица за рат и учешће у њему били су пропорционални количини деструктивне моћи којом је располагала на почетку рата. Наиме, у јуну 1991. Југословенска народна армија је имала највећу деструктивну моћ. Показало се и тада да, у случајевима озбиљних етничких, религијских или националних конфликта, војници могу да постану гаранција државног интегритета или да буду гурнути у грађански рат.

– Југословенска народна армија је била јединствени учесник који се деценијама припремао за рат о трошку целог југословенског друштва. Каснија тврђења генерала да армија није била припремљена за грађански рат могу да се оспоравају из неколико разлога. Из уставне обавезе ЈНА да штити правни систем неизоставно следи да је Армија морала да буде припремљена за спречавање било које унутрашње претње. Стога је ЈНА била једини актер од кога се очекивало, и који је имао обавезу, да има развијене процедуре и снаге спремне да заштите југословенски уставни систем и територијални интегритет. Њени челници су годинама убеђивали јавност да је армија војнички спремна да одговори на сваки оружани напад, али је у бурним догађајима југословенске кризе доживела јавну компромитацију управо у оквиру своје основне делатности.

– Да се другачије понашала, ЈНА могла је да буде најзначајнији чинилац у разрешењу југословенске кризе. Међутим, њено понашање убрзало је улазак југословенског друштва у ратно стање. Стога би требало открити зашто су војни лидери доносили погрешне одлуке, засноване на лошем просуђивању и недостижним циљевима.

– Постојао је велики раскорак између интенција/намера и резултата у војно-политичким активностима Армије. То отежава откривање правих разлога и циљева деструктивних операција. Такође, још увек су непознати путеви који су водили до кључних одлука о употреби војне моћи.

– Међу свим учесницима у рату, најтеже је открити унутрашњу логику војних и политичких активности ЈНА. Истовремено, најлакше је доказати да се она није држала професионалне праксе и да је пала на својим основним премисама.

– У односу на друге, унутрашње и спољне, војно-политичке чиниоце, активности ЈНА имале су најгоре последице – велике губитке у људству и материјалним средствима.

– Југословенска народна армија је била једини учесник у уништавању сопствене државе – добровољно или силом. Наводно ради спасавања државе, ЈНА уништила је и себе у том процесу.

– У односу на државне лидере СФРЈ, ЈНА била је једини учесник који је поништио свој сопствени легитимитет и легалитет. Она је била први и једини учесник који је остао без друштвеног и политичког упоришта. Стога је, следећи своје сопствене интересе, била принуђена да улази у војно-политичке коалиције с другим учесницима у југословенском рату.

– Армија је имала релативно одрешене руке у почетној и главној фази политичког решавања југословенске кризе. Постигла је оно што се може назвати неограниченом политичком слободом захваљујући комбинацији услова и политичких амбиција њених лидера. Упркос томе, слобода деловања ЈНА била је ограничена новим политичким односима. Чини се да су војни лидери ипак имали слободу да бирају између политичке и/или војне употребе Армије. Може се закључити да је ЈНА, иако није изабрала војну интервенцију у југословенској кризи ипак њу преферирала.

– Током целокупног рата ЈНА била је у најтежој војној и политичкој ситуацији. Водила је рат без јасних циљева, без праве врховне команде, без друштвене и политичке подршке. Због тога је била једини учесник који, у постојећим условима, није имао могућности да добије рат.

– Армија је била један од учесника чије је операције осудила међународна заједница. Резолуцијом 757 Савета безбедности УН, ЈНА и Срби проглашени су кривим за почетак рата у Босни и Херцеговини.

– Југословенска народна армија је била једини учесник, заједно са СФРЈ и њеним „крњим“ председништвом, који је нестао са политичке сцене. Она се, међутим, мултиплицирала поделом и дуго је чинила нуклеус свих армија, на територији некадашње Југославије. На тај начин је, чак и посмртно, била присутна на политичкој сцени.

– Југословенска народна армија је била једина армија која је тестирала своју доктрину националног одбрамбеног рата на својим сопственим људима и на себи. Водећи рат против грађана, одрекла се своје главне теоријске поставке и практично поништила основне идеолошке постулате концепта општенородне одбране.

Највећу тешкоћу у истраживању учешћа ЈНА у рату, сматра Хаџић, чини откривање суштине, природе и циљева политичко-интересних веза између дела Генералштаба и других учесника у југословенском сукобу јер су се главни договори између војних и политичких лидера закључивали далеко од јавности. Други проблем је непознани-

ца vezana za suštinu kraha JNA, odnosno питање да ли је она политичке или војне природе. Због тога се, у оквиру укупног процеса истраживања улоге JNA, посебна пажња мора посветити професионалној анализи њених основних активности, што до сада скоро нико није ни покушао да учини.

Иако су многи аутори настојали да одговоре на кључна питања vezana за југословенску социјалну драму и да одгонетну улоге њених главних актера, аутор закључује да је постојећи писани материјал о улози JNA недовољан да би се дошло до потпунијих коначних закључака. Од 2.654 домаћа рада о југословенској кризи, која су се појавила до 1996. године, само десет се односи на улогу Југословенске народне армије у рату. Делимична анализа радова страних аутора недвосмислено потврђује да је сагледавање активности JNA неизбежно да би се схватила југословенска криза и њен ратни расплет. Међутим, обично се о томе дају само генералне и поједностављене оцене, засноване на наглашавању партијског порекла и идеолошке позадине армије. Заборавља се, при томе, чињеница да, без обзира на то колико је свака армија корпоративна и затворена друштвена институција, не могу се посматрати као хомогене целине са истоветним политичким, идеолошким, културолошким и другим одликама. Као што се читав југословенски конфликт поставља у национално-религијске оквире, тако се и просуђивање улоге JNA заснива на истим стандардима. Централни аргумент који се, при томе, скоро увек наглашава јесте (пре)ратна симбиоза између српског и армијског вођства. У прилог томе најчешће се наводи висок проценат Срба међу официрима JNA, па се, ради потврђивања тезе о неизбежном повезивању Србије и JNA у предвечерје и током рата, користе и бројни други селективни докази.

Цела прича око JNA постепено се повезује са Слободаном Милошевићем, а први продукт кризе – савез између њега и водећих генерала – приказује се као неизбежан и фаталан узрок рата. На тај начин се искључују сви други који су утицали на трагичан ток збивања у другој југословенској држави.

Значајно је уочити да се већина аналитичара зауставља на вратима Југословенске народне армије. Углавном недостаје озбиљна анализа армијске друштвене и војно-политичке стварности. Поред тога, ставља се знак једнакости између војних лидера и целокупне армије, док се формални и неформални курс (ре)дистрибуције армијске моћи искључује из анализе. У суштини, заједничко за већину истраживача, примећује аутор, јесте непостојање посебног истраживања ратне улоге JNA, па тако и неке свеобухватне студије о тој теми. Они који су подржавали Милошевићеву политику углавном користе теорију завере да би објаснили српску (само)обману и одбрану. Срби који су користили теорију завере да би објаснили разлоге, суштину и циљеве југословенског рата тврдоглаво су одбијали да се суоче с последицама сопствених акција.

Теоријска и практична поука, коју и аутор експлицитно наводи као закључак, јесте сазнање да се, након 5. октобра 2000, демократска и модерна држава не може градити на трулим остацима претходног стања. Истински модерној држави потребна је и модерна и професионална армија под демократском цивилном контролом. Наслеђена југословенска армија не може да се приближи том моделу све док се не ослободи ратног багажа наслеђеног од Југословенске народне армије. То подразумева, наглашава Хаџић, преиспитивање улоге ЈНА у рату, као и улоге Војске Југославије у подршци Милошевићевог режима. Реформе оружаних снага које су провођене у новој, Савезној Републици Југославији, у суштини, биле су само „промене без промена“.

Југословенска народна армија припадала је типу политизоване армије са специфичним обликом субјективне цивилне контроле. Повезивање мреже партијских институција одвијало се упоредо с војном структуром, дозвољавајући вођство и договор у области целокупне политичке и идеолошке сфере. Цивилна контрола била је обезбеђена на свим нивоима повезаности партије и оружаних снага, али је то, у суштини, било виртуелно замагљивање сваке дистинкције између цивилне и војне одговорности. Партијска припадност и слушање политичких обећања, као и лојалност комунистичком режиму, најчешће су били основни предуслови за постављање и промоцију официра у оквиру армијске хијерархије. Тако провођена „цивилна контрола“ увек поприма карактеристике тоталитаристичке диктатуре владајуће партије, што, пре или касније, мора да резултира војничком непослушношћу или увођењем војног режима.

С обзиром на искуства из недавне прошлости, безрезервно се може прихватити ауторов захтев за успостављањем демократске цивилне контроле над војском као битним предусловом демократизације друштвене заједнице. Главна опасност, међутим, вреба из чињенице да у условима ниске политичке културе, скромне демократске традиције и великог ауторитарног наслеђа цивилно управљање војском може да поприми карактеристике субјективне контроле. Такав однос према армији остварује се кроз максимализацију политичке снаге неке партикуларне друштвене групе или институције, што се лако може претворити у реалну опасност од злоупотребе војне организације ради остваривања ограничених циљева групе.

Тематика Хаџићеве студије веома је актуелна и значајна, како са теоријског, тако и с практичног аспекта, а рукопис има несумњиву научну и логичко-методолошку вредност, неопходну стручној и широј читалачкој популацији.

У тој изузетно вредној књизи аутор своје погледе, анализе и релације износи јасно, али не претендује да их другима наметне као образац. Много простора остављено је за дијалог читалаца о наведе-

ним проблемима и са самима собом. За разлику од Бодлера, који каже да су читаоци у односу на писца сатови који касне, Хацић даје могућност, својим непоколебљивим личним опредељењем да читаоци, у односу на њега, иду и напред.

Као што је и у самом раду више пута наглашено, сва значајна питања везана за улогу ЈНА у југословенској народној агонији још увек нису довољно истражена. Процес реформе система одбране Србије и Црне Горе ради стварања модерних, функционалних и демократски контролисаних оружаних снага неминовно мора да садржи квалитетну и целовиту анализу догађаја из недавне прошлости. Због тога су радови попут Хацићевог посебно драгоцени и треба их учинити што доступнијим најширој јавности.